

Over het baden en wassen van Rotterdammers*

Er zijn honderden miljoenen mensen over de hele wereld die slechts beschikken over een minimum hoeveelheid water.

Goed en betrouwbaar leidingwater hoort tot de belangrijkste zaken in onze maatschappij.

In de stofwisseling van een grote stad zijn er 3 belangrijke problemen:

— de voorziening van voldoende en betrouwbaar water;

— de verwijdering van vast en vloeibaar afval;

— luchtverontreiniging.

PROF. DR. L. BUREMA

Alleen het eerste stippen we even aan. Het gaat hierbij om enorme hoeveelheden en de Drinkwaterleiding levert geweldige prestaties door zowel die hoeveelheid als uitstekende kwaliteit te leveren.

Op twee manieren kan de watervoorziening de gezondheid beïnvloeden: via de hoeveelheid en via de zuiverheid of betrouwbaarheid.

De hele geschiedenis door is onzuiver drinkwater een belangrijke oorzaak van fatale ziekte geweest voor de mens. Voorbeelden waren tyfus, cholera en dysenterie. In de ontwikkelde landen zijn de drinkwatervoorzieningen geen oorzaak meer van deze ziektes. In ontwikkelingslanden echter behoren ziektes die via het water ontstaan tot belangrijke doodsoorzaken.

Hoeveel water is genoeg?

Als de mens recht heeft op water, op hoeveel heeft hij dan recht?

Twee liter per dag is duidelijk te weinig, met 500 liter per persoon per dag kan hij dagelijks een bad nemen, zijn gazon besproeien en zijn auto wassen. Is dit nog een recht of is het luxe?

Op Kreta vond men in het koninklijk paleis te Knossos resten van de badkamer der koningin (ongeveer 1700 voor Christus) met een badkuip waarvan de vorm vrijwel gelijk is aan die uit onze tijd.

Maar wie niet in een paleis woonden? Zij reinigden zich met zand. Zoals men er nu nog pannen en messen mee schuurt, was het vroeger ook voor de huid een veelgebruikt reinigingsmiddel. Men reinigde zich met zand en met urine van heilige en onheilige dieren. Als men ze kon krijgen,

dan werden allerlei vetten en oliën gebruikt. Ook in de middeleeuwen hoorde het geven van een bad tot de plicht van de gastvrijheid.

Er ontwikkelde zich een grote badcultuur, maar de badhuizen werden langzamerhand bordeelbaden en werden zo in de 16e eeuw gesloten.

De zindelijkheid was wel hoogst belangrijk, grote epidemieën teisterden Europa, en de ziekten verspreidden zich ook bij het gemeenschappelijk baden.

De wastafel verdween en kwam pas terug in de tijd van Napoleon. De mensen waren zeer onzindelijk geworden.

Bezwaren gaf dit vooral voor het reukorgaan. Men wende daar echter aan.

En anderen verdoezelden de lichaamslucht met zeer sterke parfums.

Dames met verfijnde beschaving bezaten bovendien een zakdoek (één, niet meer). Voor het ongedierte was het een paradijs tussen de dikke kleren en de vette huid.

Men lokte de diertjes weg met een heerlijk zacht bontje: een martertje met een in goud gevat kopje aan een ketting.

Men hoopte dat de vlooiën en de luizen van de mens naar het bontje zouden gaan, dit kon men dan uitslaan en zo was men het kwijt. 't Is onzeker of het lukte.

Men had ook kleine krabbertjes: klauwtjes aan een gouden of zilveren steeltje.

Tot de allerhoogsten waren uitgerust met reukballen, vlooiën bontjes, krabbertjes en eenzame zakdoeken.

In de zeventiende eeuw was de behoefte aan lichamelijke verzorging minder dan ooit. Aan het eind van de achttiende eeuw werd men al iets zindelijkker.

Dat men zich nóóit waste kan men niet zeggen. Het kwam wel eens voor. Moest men zich baden op doktersvoorschrift, dan huurde men een kuip en enige emmers water bij een barbier of bij een ziekenhuis; deze werden 's avonds in het donker gebracht en later weer teruggehaald, 'dan zagen de burens het niet'.

De Duitse boer Priessnitz en later de Beierse pastoor Kneipp (beiden 19e eeuw) leerden de mensen met open ramen te slapen, zich elke dag te wassen, zich luchtig te kleden, zodat de huid kan uitademen.

Ook in de paleizen drongen in de 19e eeuw vernieuwingen langzaam door: we lezen in 'Eenzaam maar niet alleen' (blz. 17) hoe op het Loo omstreeks 1883 de kleine prinses 's middags tegen vijf uur netjes werd aangekleed in een witte jurk met open hals, zonder mouwen, met een ceintuur en strikken van dezelfde kleur op de schouders. 'Zo opgedoft' werd H.K.H. naar haar vader, Koning Willem III gebracht. 'Een waar feest was het, als we gingen

spelen met zijn groot zinken bad, dat — o wonder voor die tijd — reeds kranen voor warm en koud water had. We maakten dan van papier van zijn schrijftafel scheepjes en lieten die varen . . . '.

De eerste decennia van de twintigste eeuw vormde voor veel kinderen de zaterdagse tobbe een feest. Een grote teil werd met emmers water gevuld. De kinderen gingen in de teil: de minst vuile het eerst, de vuilste 't laatst. Als je 'schoon' was, kwam er een naar moment, met een akelig geknars werden de stijf gesteven en op elkaar geplakte hemden, nachtponnen en hansoppen uit elkaar en over het kind getrokken. Dan pas mocht je in het echtelijk bed wachten op de beloning: de warme krentebol!

Veel van deze beschrijvingen zijn te vinden in het prachtige boekje 'Het Bad' van Eline Carter Cremers-van der Does (1965).

Het regenwater werd verguisd: 'Bouillon van vogel-excrementen, van doode spreuwen een extract, Diverse dakvuilelementen, vermengd met rottend blad gehakt'.

en hemelhoog geprezen:

'Wij drinken regenwater, dat zo uit God's vrije natuur op onze dakpannen valt, langs reingehouden goten in onze gemetselde bakken wordt opgevangen.

Hoog de vlag op, West-Friesland voor uw drinkwater, want bijna ieder heeft een bak, en die geen bak bezit heeft een grote ton, en is de ton absent dan . . . ' enz.

Bierbrouwers, altijd kieskeurig geweest op hun water, verkochten ook water aan de stedelijke bevolking.

Goedkoop was het niet.

Brederode laat dan ook in zijn Klucht van Sijmen Sonder Soetigheyt (1612-1613) een zijner personages klagen:

' . . . och! Wou het toch een lutje regenen: We souwen wassen en onse back is leeg, en 't water uit de brouwersschuyt Dat kost ien hiele hanght vol ghefts, elk emmertje, leghseme daer, een duy't'.

In Utrecht kon men in 1867 overal langs de stadsgrachten de waarschuwing lezen: 'Stadgenoten! Drinkt geen grachtwater en gebruikt het zo min mogelijk in uw huizen. In Utrechts grachtwater verzamelt zich het vuil van alle stadsriolen en van een groot aantal secreten. De uitwerpselen der cholera-ziekten komen ook in het grachtwater! Het grachtwater is voor de gezondheid gevaarlijk!'

* Voordracht gehouden bij de officiële ingebruikstelling van het bedrijf Kralingen van de DWL Rotterdam op 23 juni 1978.

En in andere steden was het niet anders. Zo staan er vele meer prachtige stukken in het alleraardigste boekje van ir. Leeftang: Ons drinkwater in de stroom van de tijd. Uit de enquête die het NIPO in opdracht van de VEWIN in 1974 in Nederland hield, blijkt o.a. dat toen ongeveer 15 % der gezinnen in de woning beschikte over een badkamer met ligbad; bijna 80 % van de gezinnen beschikte over een douche en 10 % beschikte over geen van beide. Het ontbreken van een bad- of doucheruimte komt naar verhouding veel voor bij ouderen, bij de minder gesitueerden en in de 3 grootste steden (14 % van de ondervraagden heeft in Amsterdam, Rotterdam of Den Haag een woning zonder bad- of doucheruimte). Gemiddeld nam in 1974 de Nederlander 1,5 keer per week een douche. Minder douches of baden per persoon werden genomen in grote gezinnen en bij minder inkomen. De hogere inkomens namen gemiddeld 2 x zo vaak per week een douche.

In een brochure van de DWL zien we dat in Rotterdam 1.000 liter of 100 emmers betrouwbaar drinkwater franco thuis geleverd worden voor gemiddeld één 4/10 cent per emmer.

Het gemiddeld waterverbruik in Nederland per persoon per dag is 125 liter. Hiervan is voor baden en douchen 20 - 40 l. Talrijke landen gebruiken meer tot veel meer, bijv. de Engelsen, de Zweden, de Italianen, de Zwitsers, de Amerikanen. De DWL heeft uitgerekend dat een bad van 125 liter op het ogenblik aan water ruim 17 cent kost, een douche 7 cent.

In de eerste week van juni 1978 heeft het NIPO een onderzoek gehouden naar de 'Hygiëne en drinkwater in Rotterdam' bij een representatieve steekproef van 406 Rotterdamse gezinshuishoudingen. De afdeling Onderzoek en Planning van de DWL maakte hiervan een samenvatting en gaf voorlopige conclusies.

Aanwezigheidsgraad bad|douche|lavet in %

	oude wijk	nieuwe wijk	totaal
Badkamer met ligbad	13	16	14
Doucheruimte met douche	61	78	67
Lavet	1	10	4
Geen van deze	26	2	18
(meervoudige antwoorden mogelijk)	101	105	103

Met andere woorden tussen de oude en nieuwe wijken blijkt nog een verschil te bestaan wat betreft de aanwezigheid van bad/douchegelegenheden. De volks-annex woningtelling van Rotterdam in 1971

leverde een percentage van 56 voor de douche en 12 voor het bad op. We kunnen dus concluderen dat het aantal woningen zonder bad/douche of lavet sinds 1971 procentsgewijs aanzienlijk is gedaald. We merken echter op dat in vergelijking met heel Nederland het percentage in Rotterdam van 18 zonder bad/douche/lavet nog aan de hoge kant is, in Nederland is het nl. 10 %.

Burgemeester Van der Louw heeft in een weekblad-interview uitdrukkelijk gewezen op de vele slechte woningen in Rotterdam. Het huizenbezit is verwaarloosd en vaak zelfs verloederd.

Voorals in Rotterdam-Noord heeft de grote meerderheid van de woningen geen badkamer of douchecel. En de stadsvernieuwing is voorlopig nog in andere wijken geconcentreerd.

Het is opvallend dat bij deze enquête bijna de helft van de ondervraagden 1 keer of meer per dag gebruik maakt van bad/douche of lavet.

De gemiddelde gebruiksfrekwentie per persoon ligt volgens deze enquête op ± 5 keer per week, hetgeen nauwelijks reëel lijkt, immers de NIPO enquête in 1974 kwam op een gemiddelde gebruiksfrekwentie van 1,5 keer per week per persoon. Het is waarschijnlijk dat hier veel meer gedacht is aan wat men zou moeten doen dan aan wat in werkelijkheid geschiedt, of de vraagstelling is onduidelijk geweest. Rotterdammers opgepast, grote broeder Kleiweg heeft u in de gaten. De DWL kan nl. berekenen dat het hoofdelijk verbruik sinds 1970 dan meer gestegen zou moeten zijn dan het in werkelijkheid is. Zo ziet u wat ze bij de DWL al niet kunnen nagaan.

Het wassen van haren

elke dag	8 %
enkele keren per week	30 %
één keer per week	43 %

Gemiddelde frekwentie per persoon per week ± 2 .

Het tandenpoetsen

na elke maaltijd	17 %
twee keer per dag	58 %
één keer per dag	23 %
minder dan één keer per dag	2 %
	100 %

Gemiddelde frekwentie per persoon per dag = ± 2 .

Het gaat hier uiteraard alleen over mensen die wel over hun eigen tanden beschikken.

Verschonen van ondergoed

elke dag	70 %
enkele malen per week	25 %
éénmaal per week	5 %
minder dan éénmaal per week	0 %

Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat sommigen hebben geantwoord datgene dat men verwacht dat goed zou zijn en niet het werkelijke gedrag. Dat 70 % van de ondervraagden elke dag schoon ondergoed aantrekt lijkt, althans voor de mannen, in tegenpraak met praktijkervaring van artsen en verpleegkundigen.

Wassen alle gezinsleden hun handen na bezoek aan het toilet?

alleen na 'grote boodschap'	10 %
alleen na 'kleine boodschap'	1 %
zowel na 'kleine' als 'grote' boodschap	82 %
wassen hun handen niet	6 %

Er zijn wat verschillen tussen oude en nieuwe wijken, maar het beeld is het zelfde.

Uit schaarse onderzoekingen zien we dat het waterverbruik per hoofd stijgt met de woningklasse.

Meer douches en baden komen er bij de woningbouw en de renovatie. In Rotterdam kwamen 1 jaar geleden ca. 40.000 woningen voor renovatie in aanmerking. In het huidige renovatietempo kunnen dan omstreeks 2000 al deze woningen verbeterd zijn. Het huishoudelijk waterverbruik varieert per inwoner per dag van 50 liter in een sociaal onvoldoende woning van oude stijl tot 300 liter per inwoner per dag voor een van alle gemakken voorziene woning van de hoogste klasse.

We zijn van mening dat de volksgezondheidstoestand van een bevolking bevordert dient te worden door fundamentele wijzigingen van persoonlijk gedrag en van omstandigheden, zowel sociaal als ruimtelijk.

Veel gezondheidsproblemen hangen zeer nauw samen met het gedrag van mensen. Voor verreweg het grootste deel van mensen is hun leefwijze echter niet een persoonlijke keuze, maar hun opgedragen door de sociale en economische omstandigheden, waarin ze leven. Het individuele gedrag is een zeer beperkte variabele, waarbij invloeden van buiten het belangrijkste zijn. De keuzevrijheid van het individu, zelf een onderdeel van kleinere en grotere groepen, is beperkt. Iedereen heeft wel zijn eigen verantwoordelijkheid, maar iedereen is onderhevig aan de waarderingsnormen en de sociale omgeving waarin hij leeft.

Het lijkt mij hoogst waarschijnlijk dat in de toekomst de mensen meer aandacht zullen schenken aan hun lichaamsverzorging. De woningen zullen daartoe geschikt moeten zijn. Het verlangen naar betere bad- en douchegelegenheden thuis neemt terecht toe. De mentaliteit, vooral van de jongeren, verandert duidelijk in de goede richting.

